

ZAŠTITA KULTURNOG NASLEĐA KAO PREDUSLOV DUGOROČNE KONKURENTNOSTI TURISTIČKIH DESTINACIJA

Andrijana Mirković Svitlica¹

Apstrakt: u savremenim uslovima razvoja turizma, kulturno nasleđe predstavlja jedan od ključnih faktora diferencijacije i konkurentnosti turističkih destinacija. Iako turistička valorizacija kulturnih dobara donosi značajne ekonomske koristi, neadekvatno upravljanje i zanemarivanje njihove zaštite mogu dovesti do degradacije prostora, gubitka autentičnosti i dugoročnog slabljenja turističke ponude. Cilj ovog rada je da se analizira uloga zaštite kulturnog nasleđa kao preduslova dugoročne turističke konkurentnosti destinacija, sa posebnim osvrtom na ekonomske efekte očuvanih kulturnih resursa. Rad se zasniva na analizi relevantne naučne literature, kao i na konceptualnoj analizi odnosa između zaštite kulturnog nasleđa, turističke atraktivnosti i održivog privrednog razvoja. Rezultati istraživanja ukazuju na to da sistematska zaštita kulturnog nasleđa doprinosi stabilnijoj turističkoj tražnji, jačanju imidža destinacija i dugoročnim ekonomskim koristima za lokalne zajednice. U skladu sa tim, zaključak je da zaštita kulturnog nasleđa ne predstavlja ograničenje razvoja turizma, već njegov strateški resurs i osnovu održive konkurentnosti na turističkom tržištu.

Ključne reči: kulturno nasleđe, turistička konkurentnost, zaštita, održivi razvoj, turizam.

CULTURAL HERITAGE PROTECTION AS A PREREQUISITE FOR LONG-TERM COMPETITIVENESS OF TOURIST DESTINATIONS

Abstract: in contemporary tourism development, cultural heritage represents one of the key factors of differentiation and competitiveness of tourist destinations. Although the tourism valorization of cultural resources generates significant economic benefits, inadequate management and insufficient protection may lead to spatial degradation, loss of authenticity and a decline in the long-term attractiveness of destinations. The aim of this paper is to analyze the role of cultural heritage protection as a prerequisite for long-term tourism competitiveness, with special reference to the economic effects of preserved cultural resources. The research is based on the analysis of relevant scientific literature, as well as on a conceptual examination of the relationship between cultural heritage protection, tourism attractiveness and sustainable economic development. The results indicate that systematic preservation of cultural resources contributes to stable tourist demand, strengthens the image of destinations and generates long-term economic benefits for local communities. Accordingly, the conclusion is that the protection of cultural heritage does not represent a limitation of tourism development, but rather its strategic resource and the basis of sustainable competitiveness in the tourism market.

Keywords: cultural heritage, tourism competitiveness, heritage protection, sustainable development, tourism.

¹ Univerzitet u Beogradu Geografski Fakultet, Studentski trg 3/III,
andrijana.mirkovic@gef.bg.ac.rs, ORCID 0000-0003-0129-7048

UVOD

Turizam predstavlja jedan od najdinamičnijih sektora savremene privrede i ima značajnu ulogu u regionalnom razvoju, zapošljavanju i međunarodnoj ekonomskoj saradnji. Prema podacima Svetske turističke organizacije (UNWTO, 2018), turizam je u mnogim zemljama jedan od glavnih generatora bruto domaćeg proizvoda i značajan pokretač lokalnih ekonomija. U uslovima sve intenzivnije konkurencije među turističkim destinacijama, sposobnost kreiranja autentičnih i prepoznatljivih turističkih proizvoda postaje ključni faktor dugoročne konkurentnosti. U tom kontekstu, kulturno nasleđe dobija sve značajniju ulogu kao strateški resurs razvoja turizma. Kulturno nasleđe obuhvata širok spektar materijalnih i nematerijskih elemenata, kao što su istorijski spomenici, arhitektonska baština, arheološka nalazišta, tradicija i običaji, umetnički izrazi i kulturne manifestacije. Ovi elementi predstavljaju važan deo istorijskog i kulturnog identiteta društva, ali istovremeno čine značajan turistički resurs koji može doprineti povećanju atraktivnosti destinacija (Timothy, 2011). Razvoj kulturnog turizma u poslednjim decenijama pokazuje da sve veći broj turista putuje upravo sa ciljem upoznavanja kulturnih vrednosti i autentičnih iskustava određenog prostora. Prema Richardsu (2018), kulturni turizam predstavlja jedan od najbržih rastućih segmenata savremenog turizma, a interesovanje turista za kulturni sadržaj sve više utiče na oblikovanje turističkih ponuda destinacija. Međutim, razvoj turizma može istovremeno predstavljati i određeni pritisak na kulturne resurse i prostor u kojem se oni nalaze. Povećani turistički tokovi mogu dovesti do degradacije kulturnih dobara, gubitka autentičnosti, kao i do prekomerne komercijalizacije kulturnih sadržaja (Garrod & Fyall, 2000). U takvim uslovima javlja se potreba za uspostavljanjem ravnoteže između ekonomskih koristi koje turizam donosi i očuvanja kulturnih resursa koji predstavljaju osnovu turističke atraktivnosti. Zbog toga savremena istraživanja u oblasti turizma sve više naglašavaju potrebu integrisanja zaštite kulturnog nasleđa u strategiju turističkog razvoja. Očuvanje kulturnih dobara ne predstavlja samo kulturnu i društvenu potrebu, već i važan faktor dugoročne održivosti i konkurentnosti turističkih destinacija. Cilj ovog rada je analiza značaja zaštite kulturnog nasleđa kao faktora dugoročne turističke konkurentnosti. Posebna pažnja posvećena je ekonomskim efektima očuvanja kulturnih resursa i značaju održivog upravljanja turističkim destinacijama koje svoju ponudu zasnivaju na kulturnom nasleđu (Ashworth & Tunbridge, 2000).

KULTURNO NASLEĐE I TURISTIČKA KONKURENTNOST

Kulturno nasleđe predstavlja jedan od najvažnijih resursa savremenog turizma. U teorijskim modelima konkurentnosti turističkih destinacija kulturni resursi smatraju se osnovnim elementima koji utiču na atraktivnost destinacija. Prema modelu konkurentnosti turističkih destinacija koje su razvili Crouch i Ritchie (1999), prirodni i kulturni resursi predstavljaju osnovne faktore privlačnosti destinacija i značajno utiču na odluke turista prilikom izbora destinacija. Kulturno nasleđe doprinosi konkurentnosti turističkih destinacija omogućavajući razvoj jedinstvenog identiteta koji se razlikuje od drugih turističkih prostora. U savremenom turizmu, gde turisti više traže autentična iskustva i kulturnu interakciju, destinacije koje raspolažu očuvanim kulturnim resursima često ostvaruju značajnu konkurentsku prednost (Richards, 2021). Pored toga, kulturno nasleđe ima važnu ulogu u oblikovanju međunarodnog imidža turističkih destinacija. Istorijski spomenici, muzeji, kulturne manifestacije i tradicionalna arhitektura doprinose stvaranju prepoznatljivog identiteta destinacije i njenoj vidljivosti na globalnom turističkom tržištu (Smith, 2009). Istraživanja u oblasti kulturnog turizma ukazuju na to da destinacije koje

aktivno ulažu u očuvanje i promociju kulturnog nasleđa često ostvaruju stabilnu turističku tražnju i snažniji brend. Još jedan značajan aspekt turističke konkurentnosti odnosi se na očuvanje autentičnosti kulturnog okruženja. Ukoliko kulturno nasleđe postane prekomerno komercijalizovano ili degradirano usled nekontrolisanog turističkog razvoja, destinacije mogu izgubiti svoj jedinstveni identitet i atraktivnost. Iz tog razloga savremeno planiranje turizma sve više naglašava integrisani pristup koji povezuje zaštitu kulturnog nasleđa sa strategijama razvoja turizma.

EKONOMSKI EFEKTI ZAŠTITE KULTURNOG NASLEĐA

Zaštita kulturnog nasleđa ima značajnu ulogu u stvaranju dugoročnih ekonomskih koristi u turizmu. Za razliku od modela razvoja turizma koji se zasnivaju na intenzivnoj i kratkoročnoj eksploataciji resursa, očuvanje kulturnog nasleđa omogućava stabilnu turističku potražnju i održiv ekonomski razvoj. Jedan od ključnih ekonomskih efekata zaštite kulturnog nasleđa jeste povećanje vrednosti turističkog proizvoda. Autentična i dobro očuvana kulturna dobra omogućavaju turističkim destinacijama da se diferenciraju na konkurentnom tržištu, čime se povećava njihova prepoznatljivost i tržišna pozicija. Ovakva diferencijacija često dovodi do veće potrošnje po turisti, jer su posetioци često spremni da izdvoje veća finansijska sredstva za posete destinacija koje nude jedinstvena kulturna iskustva, što dovodi do povećanja turističkih prihoda i ekonomskog razvoja lokalnih zajednica.

Zaštita kulturnog nasleđa takođe doprinosi razvoju lokalne ekonomije. Kulturni turizam generiše nova radna mesta u različitim sektorima, uključujući ugostiteljstvo, turističke usluge, vođenje turističkih tura, kao i tradicionalne zanate i kreativne industrije. Pored toga, razvoj kulturnog turizma podstiče razvoj malih lokalnih preduzeća i jača ekonomsku otpornost lokalnih zajednica. Nasuprot tome, zanemarivanje zaštite kulturnog nasleđa može imati ozbiljne dugoročne ekonomske posledice. Prekomerna eksploatacija i degradacija kulturnih resursa dovode do gubitka autentičnosti, što se negativno odražava na imidž destinacije i smanjuje njenu privlačnost. U takvim uslovima, turistička tražnja postaje nestabilna, a destinacije često ulaze u fazu opadanja, praćenu smanjenjem prihoda i investicija. U Tabeli 1 sagledane su razlike između kratkoročnog i dugoročnog pristupa razvoju turizma, uz prikaz osnovnih ekonomskih i konkurentskih efekata zanemarivanja, odnosno zaštite kulturnog nasleđa.

Tabela 1. Uticaj zaštite kulturnog nasleđa na turističku konkurentnost

Aspekt	Kratkoročna eksploatacija	Pristup zasnovan na zaštiti kulturnog nasleđa
Turistička tražnja	Privremeni rast poseta	Stabilna dugoročna potražnja
Turistički prihodi	Brzi ali nestabilni	Održivi prihodi
Autentičnost	Gubitak kulturnog identiteta	Očuvanje autentičnosti
Imidž destinacije	Zasićenje i negativna percepcija	Jačanje brenda destinacije
Lokalna ekonomija	Ograničene koristi	Ravnomerna raspodela koristi i širi ekonomski razvoj
Konkurentnost	Opadanje na duži rok	Dugoročna konkurentska prednost

Izvor: sopstvena izrada

ZAŠTITA KULTURNOG NASLEĐA I ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

Koncept održivog razvoja predstavlja jedan od ključnih principa savremenog upravljanja turizmom. Održivi turizam podrazumeva uspostavljanje ravnoteže između ekonomskog razvoja, zaštite životne sredine i očuvanja kulturnih vrednosti, sa ciljem obezbeđivanja dugoročnih koristi za lokalne zajednice i turističke destinacije (UNWTO, 2018).

U tom kontekstu, kulturno nasleđe ima značajnu ulogu u održivom razvoju turizma. Očuvanje kulturnih resursa doprinosi zaštiti istorijskih lokaliteta, očuvanju kulturnog identiteta i jačanju autentičnosti turističkih destinacija. Kulturni turizam takođe ima edukativnu funkciju jer posetiocima omogućava bolje razumevanje istorije, tradicije i kulture određenog prostora (Timothy, 2011). U Tabeli 2 prikazani su očekivani efekti održivog upravljanja kulturnim nasleđem u turizmu.

Tabela 2. Ključni elementi održivog upravljanja kulturnim nasleđem u turizmu

Element upravljanja	Opis	Očekivani efekti
Strateško planiranje	Integracija turizma i zaštite nasleđa	Dugoročna održivost
Upravljanje posetiocima	Regulacija turističkih tokova	Smanjenje pritiska na lokalitete
Učešće lokalne zajednice	Aktivno uključivanje stanovništva	Ekonomske i društvene koristi
Edukacija posetilaca	Interpretacija kulturnog nasleđa	Veća svest o zaštiti nasleđa
Institucionalna saradnja	Saradnja turističkih i kulturnih institucija	Efikasnije upravljanje resursima

Izvor: sopstvena izrada na osnovu Timothy (2011), Richards (2018).

Međunarodne organizacije, poput UNESCO-a, sve više naglašavaju potrebu integracije zaštite kulturnog nasleđa u strategiju održivog turističkog razvoja. Programi zaštite svetske kulturne baštine ukazuju na značaj usklađivanja turističkog razvoja sa principima očuvanja kulturnih vrednosti (UNESCO, 2013).

Kulturni turizam, kao posebna forma turizma, značajno doprinosi održivom razvoju jer podstiče očuvanje kulturnih vrednosti, jača lokalni identitet i stvara nove mogućnosti za ekonomski razvoj lokalnih zajednica. Istovremeno, on podstiče razvoj obrazovnih i interpretativnih programa koji doprinose boljem razumevanju kulturnog nasleđa među turistima.

Međutim, ostvarivanje održivog turističkog razvoja zahteva pažljivo planiranje i upravljanje turističkim aktivnostima. Nekontrolisani razvoj turizma može dovesti do prekomerne posećenosti, fizičkog oštećenja kulturnih dobara i narušavanja kvaliteta života lokalnog stanovništva. Zbog toga turističke strategije moraju uključivati mere zaštite kulturnog nasleđa, upravljanje turističkim tokovima i aktivno učešće lokalnih zajednica u razvoju turizma.

IZAZOVI I RIZICI U ZAŠTITI KULTURNOG NASLEĐA

Uprkos velikom značaju kulturnog nasleđa za razvoj turizma, njegova zaštita se suočava sa brojnim izazovima. Jedan od najznačajnijih problema jeste prekomerna komercijalizacija kulturnih lokaliteta, pri čemu se kulturne vrednosti posmatraju pre svega kao turistički proizvod, a ne kao važan deo kulturnog identiteta društva (Garrod & Fyall, 2000). Takav pristup može dovesti do degradacije autentičnosti kulturnih resursa i smanjenja dugoročne atraktivnosti destinacija.

Masovni turizam predstavlja još jedan značajan izazov za zaštitu kulturnog nasleđa. Veliki broj posetilaca može dovesti do fizičkog oštećenja istorijskih spomenika, povećanog opterećenja infrastrukture i narušavanja svakodnevnog života lokalnog stanovništva (Richards, 2018). Ovi efekti posebno su izraženi u gradovima sa ograničenim prostorom za turizam, gde nagli porast turističkih tokova može ugroziti očuvanje kulturnih dobara.

Pored toga, značajan problem predstavljaju i institucionalni izazovi, poput nedovoljne saradnje između turističkih organizacija i institucija nadležnih za zaštitu kulturnog nasleđa. Ograničeni finansijski resursi i nedostatak stručnih kadrova dodatno otežavaju efikasno upravljanje kulturnim dobrima.

Prevazilaženje ovih izazova zahteva integrisani pristup upravljanju kulturnim nasleđem što uključuje koordinaciju između različitih institucija, aktivno uključivanje lokalne zajednice, primenu savremenih modela planiranja turističkih tokova i uvođenje edukativnih programa za posetioce. Uspešne strategije podrazumevaju i korišćenje digitalnih tehnologija za praćenje stanja lokaliteta, kontrolu opterećenja i promociju održivog turizma.

DISKUSIJA

Analiza relevantne literature ukazuje na snažnu povezanost između zaštite kulturnog nasleđa i turističke konkurentnosti. Kulturno nasleđe ne predstavlja samo važan turistički resurs, već ima značajnu ulogu u oblikovanju identiteta i imidža turističkih destinacija (Richards, 2018).

Destinacije koje sistematski ulažu u očuvanje kulturnog nasleđa često ostvaruju stabilniji razvoj turizma i snažniju poziciju na turističkom tržištu. Kulturno nasleđe omogućava razvoj jedinstvenih turističkih iskustava koja privlače posetioce zainteresovane za autentične kulturne sadržaje i lokalne tradicije. Upravo ta autentičnost predstavlja jedan od ključnih faktora diferencijacije turističkih destinacija u savremenim uslovima globalne turističke konkurencije (Smith, 2009).

Istovremeno, brojni autori ističu da nekontrolisani turistički razvoj može imati negativne posledice na kulturne resurse. Garrod i Fyall (2000) naglašavaju da neadekvatno upravljanje turističkim tokovima može dovesti do degradacije kulturnih lokaliteta i gubitka autentičnosti destinacija. Takođe, pojedini istraživači naglašavaju da se u praksi često javlja konflikt između ekonomskih interesa turističkog razvoja i potreba za očuvanjem kulturnih resursa. U situacijama kada je prioritet isključivo povećanje turističkog prometa, mere zaštite kulturnog nasleđa mogu biti nedovoljno razvijene ili nedovoljno primenjivane (Timothy, 2011).

Iz tog razloga, savremeni pristupi upravljanju turističkim destinacijama sve više naglašavaju potrebu integrisanog planiranja turizma i zaštite kulturnog nasleđa. Takav pristup podrazumeva koordinaciju između institucija kulture, turističkih organizacija i lokalnih zajednica, kao i primenu principa održivog razvoja u planiranju turističkih aktivnosti (UNWTO, 2018). U tom kontekstu, uspešna integracija zaštite kulturnog nasleđa u turistički razvoj može doprineti stvaranju održivih i konkurentnih turističkih destinacija koje dugoročno ostvaruju ekonomske, društvene i kulturne koristi.

Rezultati brojnih istraživanja pokazuju da destinacije koje sistematski ulažu u očuvanje kulturnih resursa ostvaruju stabilniji turistički razvoj i veću prepoznatljivost na međunarodnom tržištu. Očuvanje kulturnog nasleđa doprinosi diferencijaciji turističke ponude i omogućava destinacijama da privuku turiste zainteresovane za autentične kulturne sadržaje i lokalnu tradiciju. Ipak, uspešna integracija kulturnog nasleđa u turistički razvoj upravljanja zahteva efikasne strategije i saradnju između javnih institucija, turističkog sektora i lokalnih zajednica.

ZAKLJUČAK

Na osnovu sprovedene analize može se zaključiti da zaštita kulturnog nasleđa predstavlja ključni preduslov za održivi razvoj turizma i dugoročnu konkurentnost turističkih destinacija. Kulturni resursi omogućavaju razvoj autentične i diferencirane turističke ponude, što doprinosi jačanju imidža destinacije i povećanju njene atraktivnosti na međunarodnom tržištu. Istovremeno, razvoj turizma mora biti pažljivo planiran kako bi se izbegli negativni efekti kao što su prekomerna komercijalizacija, degradacija kulturnih dobara i narušavanje lokalnog kulturnog identiteta. Strategije održivog turizma treba da integrišu mere zaštite kulturnog nasleđa, aktivno učešće lokalnih zajednica i savremene modele upravljanja turističkim destinacijama.

U tom kontekstu, zaštita kulturnog nasleđa ne treba da se posmatra kao ograničenje razvoja turizma, već kao strateški resurs koji omogućava dugoročni razvoj turizma i jačanje konkurentnosti turističkih destinacija na globalnom turističkom tržištu (Ashworth & Tunbridge, 2000).

LITERATURA

- Ashworth, G., & Tunbridge, J. (2000). *The tourist-historic city: Retrospect and prospect of managing the heritage city*. Pergamon.
- Ashworth, G. (2011). Preservation, conservation and heritage: Approaches to the past in the present through the built environment. *Asian Anthropology*, 10(1), 1–18.
- Crouch, G., & Ritchie, J. R. B. (1999). Tourism, competitiveness, and societal prosperity. *Journal of Business Research*, 44(3), 137–152.
- Garrod, B., & Fyall, A. (2000). Managing heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 27(3), 682–708.
- Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12–21.
- Richards, G. (2021). *Rethinking cultural tourism*. Edward Elgar Publishing.
- Smith, M. (2009). *Issues in cultural tourism studies*. Routledge.
- Timothy, D. (2011). *Cultural heritage and tourism: An introduction*. Channel View Publications.
- UNESCO. (2013). *World heritage and sustainable tourism programme*. UNESCO Publishing.
- UNWTO. (2018). *Tourism and culture synergies*. World Tourism Organization.